

В статті досліджується життєвий і творчий шлях Юрія Клена, який належав до неокласиків, а також до поетів «Пражської школи». Художественний дискурс поета позначений неоромантизмом, неокласичним і експресіоністським поетичним мовленням. Аналізуються його художественні пошуки в ліриці, жанровий репертуар письменника, проблематика творчості, історикофілософські погляди України. Особливу увагу приділяється нарративній стратегії художника, функції гомодієгетичного і гетеродієгетичного наратора, майстерним використанням різних форм нарратива.

Ключові слова: неоромантизм, неокласицизм, експресіонізм, дискурс, наратор, жанр, поезія, поема-епоса.

Марія Апанович, асп. (Київ)

УДК 821. 161. 2-31

ББК 83.3 (4 Укр) 6 – 4

Символізм чотирьох першооснов у циклі Ганни Чубач «Перлини Егейського моря»

У статті досліджено віршовий цикл Ганни Чубач «Перлини Егейського моря» з метою з'ясування особливостей творення поетесою картини навколишнього світу. Доведено, що у текстовому просторі поезії Чубач спостерігається художнє моделювання універсального космосу через народно-український міф. Авторці віршів вдалося глобалізувати український життєвий світ, розкласти його на систему алгоритмізованих культурних кодів. Основними елементами світотворення в поезії Ганни Чубач виступають Земля, Вогонь, Вода і Повітря.

Ключові слова: народно-український міф, міфологічна система, міфопростір, реміфологізація, образна система, лірична героїня, концепт, метафора, символіка, хронотоп.

Осмилення національної культури взагалі й конкретних її видів, зокрема, неможливе без урахування природного первня, який накладає відбиток на всі її прояви. До такого висновку підводять міркування Г. Гачева, який пропонує для формування концепції національної культури використовувати ключові поняття «Космо, Психо, Логос». Це уявлення про єдність тіла (місцевої природи), душі (національного характеру) та духу (слова, мови, логіки).

Саму природу Г. Гачев мислив у категоріях натурфілософії: «земля», «вода», «повітря» та «вогонь», тим самим показавши надзвичайну їхню продуктивність для досягнення національного образу світу [Гачев 1988: 167]. Теорія чотирьох стихій – важливе надбання давньогрецької філософії – знайшла відголосок в усій європейській культурі від античності до сучасності. У досократиків ці стихії – земля, вода, повітря та вогонь розглядалися як першооснови світу окремо: «Початок усього є вода (*Фалес*); Повітря народжує всі речі (*Анаксимен*); Все з землі виникає й у землю повертається (*Ксенофан*);/ Стерничий усього є перун вогонь вічний (*Геракліт*) [див. *Анатомія* 1997] або в сукупності, прикладом чому є філософія Емпедокла. «Погляди його такі: елементів – коренів усіх речей – чотири: вогонь, вода, земля й ефір (повітря), а ще – Любов, якою вони поєднуються, й Розбрат, яким вони роз'єднуються» [Анатомія 1997: I, 152]. Стихії мають імена олімпських богів: Зевс – вогонь. Гера – земля, Аїdoneй – повітря, Нестіда – вода.

Паралелізм зображення життя людини та природи органічно притаманний також українському менталітетові й пов'язаний з ним національній культурі. Щодо архетипу природи загалом, то вона постає як материнське начало, невід'ємне від роду людського (природа – *при-роді*). Вона наповнюється символами життя, до яких належать і земля, вода, вогонь та повітря, і перетворюється на своєрідний «резонатор людської душі». Назви першоелементів, таким чином, являють собою метафоричні образи почуттів людини – автора, ліричного героя, оповідача.

Отже, паралелізм у подіях сфери людей та сфери природи можна розглядати як входження до спільного для них символічного світу Мудрості [Науменко 2005: 84]. Тому земля, вода, повітря та вогонь як літературні образи в переважній більшості випадків становлять єдиний комплекс буття. Окрім античної філософії, для української літератури будь-якого періоду розвитку існує ще одна підоснова такої побудови – давньослов'янська міфологія. Передусім це купальські обряди – свого роду «шлюб» землі та неба: «У ніч на Івана Купала *земля* дарує людям цілюще зілля, *вогонь* парує юнаків і дівчат, *вода* й *повітря* очищують тіло та душу» [Лозко 1995: 174].

Давні філософські школи розвивали теорію чотирьох першоелементів за індуктивним методом, тобто від твердження про домінування тієї чи іншої стихії до розгляду їх у сукупності як творчих сил щодо всього світу. В цьому – вияв міфічної свідомості, якій притаманний був синкретизм. У текстуальному просторі поезії Ганни Чубач спостерігається художнє моделювання універсального космосу в більшості своїй через народно-український міф. Авторці вдалося глобалізувати український життєвий світ, розкласти його на систему алгоритмізованих культурних кодів. Так, основними елементами світотворення, як і в будь-якій міфологічній системі, в поезії письменниці виступають Земля, Вогонь, Вода і Повітря. З'ясування їхньої ролі у формуванні світогляду української людини початку ХХІ століття, у творенні новітньої поетичної картини світу й стало *метою цієї статті*.

Домінуючі концепти, що розгортаються в міфопросторі поезії, є ідентичними основним національним образам і становлять реміфологізацію власне українських міфів: поле, дорога, стежка (Земля), річка, море, озеро (Вода), сонце (Вогонь), небо, вітер (Повітря); світове дерево або дерево життя; хата як центр родинного всесвіту й еквівалент світового дерева, де, крім космогонічного сенсу, втілена одна з глобальних опозицій – природа / дерево, культура / дім, час, смерть тощо. У творчості Г. Чубач відбулася плідна рецепція елементів античної філософії, міфології та словесного мистецтва, заломлена крізь особливості українського світогляду. Так, в одній із поезій циклу «Перлини Егейського моря», який є вірцем сучасної української поетичної еліністики, авторка синтезувала поняття чотирьох стихій в образі рослинності, зокрема втілення творчого первня в природному космосі: «В зеніті літа / Висохне мигдаль, (земля) / Терпкого соку (вода) / Наберуть гранати. / П'яного сонця (вогонь) / Вічну пектораль / Сховає осінь / За холодні грати (повітря) [Чубач 2003: 190].

Метафорика поезії Ганни Чубач пов'язана з чотирма першоосновами, за один із своїх прототипів має твір «To be or not to be» Лесі Українки, лірична героїня якого ототожнює стихії з моментами поетичної творчості: 1. Земля – традиційні для української фольклорної та книжної поезії мотиви кручі, гори, перелогів, сівби, жнив, кушців.; 2. Вода – «Лиш тихі води все стоять

мовчазно...»); 3. Повітря – «Чи, може, злинути орлицею... в простір безмежний?»; Вогонь «Вхопити з хмари ясну блискавку... зірвати з зірки золотий вінець... те світло миттю згасне... вогонь обпалить крила...» [Українка 1986: 149 – 150]. У Ганни Чубач зазначені мотиви сконцентровано в такій мініатюрі: «*Набираюсь / У неба блакиті. / Набираюся сили / В землі, Щоб до Бога / У рай полетіти / На легкому / Крилі*» [Чубач 2003: 190].

Загалом поетові ближчі стихії вогню (хоча він і може обпалити крила) та повітря – коли, наприклад, ліричний герой (лірична героїня) просить музу взяти його (її) з собою. Саме символіка цих двох стихій явлена у наведеному нижче творі Г. Чубач: «*У небі просторім / Розсипались зорі./ Одна – / Яскравіше горить. / Під нею – країна, / Моя Україна, / В тумані блакитнім / Стоїть*» [Чубач 2003: 182].

Символами вогню у цих рядках виступають передусім зірки, адже вони у багатьох культурах уособлюють таку цінність, як надія, що вмирає останньою, є знаками того, що людина кудись прагне, намагається перевершити саму себе [Енциклопедія 2002: 183]. А полум'яна зірка, про яку ідеться у цитованій поезії, позначає існування невидимого світла – джерела божественної сили та енергії. Саме під нею, на думку Г. Чубач, постійно перебуває наша земля – Україна. Однак тут не можна не згадати й про символіку туману, який є сполученням стихій повітря та води. Туман є знаком «затемненості», тобто невизначеності майбутнього рідного краю, й у поєднанні з символом зорі маємо творення образу долі як сили, що безперервно перетворює субстанцію буття з символів першооснов: «*Поглянеш в небо / Голубе – ударишся об камінь. / Побиті ноги: / Я тебе / Шукача між зірками*» [Чубач 2003: 183].

Загалом поезії «Перлин...» мають спільний хронотоп, землю – чи то Україну, чи Грецію, чи вигадану символічну країну, подібну до міфічної Аркадії: «*У Долині Метеликів Голос дитячий / І ранкова / На квітах роса / Так бриніли / Па крильцях тремтячих, / Що всміхалося слово: / – Краса!*» [Чубач 2003: 174]. Або: «*Акрополь – / Місце святе. / Білі колони / Знають про те: Стогнуть ночами / Жаліються морю. / З їхнього стогону / Море холоне* [Чубач 2003: 175].

Тобто й у цьому випадку бачимо, що в поезії Г.Чубач – як і загалом в українській літературі кінця ХХ – початку ХХІ століття, яка відзначається особливим інтересом до образів давньослов'янської міфології, – символи води, вогню, землі та повітря *ніколи* не постають окремо, адже для несвідомого (зокрема для *колективного несвідомого*) будь-яке поєднання стихій – це своєрідний «шлюб»: земля-вода, вогонь-вода тощо, де вода найчастіше має характер *жіночого* первня.

Жанрова природа ліричної мініатюри така, що у ній широкий простір полишено уяві реципієнта. Читач покликаний до співтворчості, співпереживання, разом з поетом він може відчувати сум, нав'язаний осінньою природою, чи розділити з ним глибоко особисте почуття самотності, може проникнутись споглядальним настроєм і відчутти злиття з таємницями доквілля. Лірична мініатюра, всуціль насичена архетипними образами чотирьох першооснов, немовби відкриває «внутрішній зір» реципієнта, який завдяки цьому здатен побачити в малому велике. Зазвичай вона, як-от, наприклад, японська танка, пишеться експромтом, однак читається по кілька разів поспіль, аби глибше замислитися [Науменко 2006: 426].

І в «Перлинах...» Ганни Чубач, при їх виразному «еллінському» звучанні, є щось японське – образи, ідеї, враження наче вихоплено з «Зібрання міріад листків» і пропущено крізь призму українського світогляду: «*О, знов / Крізь білі жалюзі / Промінчик місяця / Пробрався!* / І як в росинці, / У сльозі, / Моїй сльозі, / Всю ніч купався [Чубач 2003: 179].

У контексті сполучення образів «ніч», «місяць», «сльоза» доцільно зробити висновок, що для них спільним знаменником є сон. Саме про це ґрунтовно писав О.Потебня: підставами для тлумачення сновидінь є символічна схожість (традиційні для українського фольклору «сльози-перли») та пряма протилежність (сльози уві сні – до радості) [див. Українські 1994:28].

Водночас бачимо, що лірична героїня «Перлин...» не лише ставить перед собою риторичні запитання, а й намагається дати на них відповіді. Перефразовуючи вислів російського письменника В. Солоухіна, «японець написав би: *Мармурові білі сходи. / Хто по них / Ночами ходить? / Хто на них / Весь день стоїть?* – і на цьому зупинився б» [див. Солоухин 1977: 149].

Героїня ж Ганни Чубач продовжує цю думку так: «У траві / Цвіркун виводить:/ – Білий світ!» [Чубач 2003: 178].

Лірика Ганни Чубач широко хвилює утвердженням права на земні блага, гармонійне існування людини в світі; вона прикметна органічним поєднанням ліричного й епічного, особистого і громадського. Поетеса завжди в творчому пошукові, повсякчас на шляху до прекрасного – кохання, людяності, щедрості, душевної цілісності, чистоти, краси життя, миру в суспільстві й людській душі. І в цьому їй допомагають образи природи, серед яких чільне місце посідають символи чотирьох першооснов, їх осмислення у контексті філософії античної, східної, української та показ їх як першооснов буття на тлі ХХІ століття.

Образна система поетки, попри нерозривний зв'язок із міфом, – проста, відкрита, зрозуміла. Тим часом це не заважає їй бути новаторською за змістом, почуваннями. Лірична героїня письменниці – сучасна жінка навдивовижу м'якої, вразливої вдачі. Між тим, вона спроможна безкомпромісно боронити і в собі, і в інших світлі, життєствердні начала. Вірші та поеми Ганни Чубач широко хвилюють утвердженням права на земні блага, гармонійне існування людини в світі; вони прикметні органічним поєднанням ліричного й епічного, особистого і громадського. Поетеса завжди в творчому пошукові, повсякчас на шляху до прекрасного кохання, людяності, щедрості, душевної цілісності, чистоти, краси життя, миру в суспільстві й людській душі. Найоб'єктивніша оцінка творчого доробку поетки – в її ж рядках: «То Я тремчу / Тополею в полях. / То Я травою / Зеленію в лузі. / Мене пісні / Придумали у снах / І віддали служницею / До Музи» [Чубач 2003: 197].

Література: *Анатомія 1997* – Анатомія мудрости: 120 філософов / сост. П. Таранов. – Т. 1. – Симф.: Реноме, 1997. – 626 с.; *Гачев 1988* – Гачев Г. Национальные образы мира / Георгий Гачев. – М.: Сов. писатель, 1988. – 432 с.; *Лозко 1995* – Лозко Г.С. Українське народознавство / Галина Лозко. – К.: Зодіак-ЕКО, 1995. – 368 с.; іл.; *Науменко 2005*: Науменко Н.В. Символіка як стильова домінанта української новелістики кінця ХІХ – початку ХХ століття: монографія / Наталія Науменко. – К.: НУХТ, 2005.– 204 с.; *Науменко 2006* – Науменко Н.В. Екзотична строфіка в українській поезії ХХ століття / Наталія Науменко // Актуальні проблеми слов'янської філології. – Вип. ХІ: Лінгвістика і літературознавство. – К.-Ніжин: Аспект-Поліграф, 2006. – С.

420 – 428.; *Солоухин 1984* – Солоухин В. Камешки на ладони / Владимир Солоухин. – М.: Советская Россия. 1977. – 176 с.; *Українка 1986* – Українка Леся. Лірика. Драми / Леся Українка. К.: Дніпро, 1986.–415 с.; іл.; *Українські 1994* – Українські символи / М. Дмитренко, Л. Іваннікова, Г. Лозко, Я. Музиченко, О. Шалак. – К.: Редакція часопису «Народознавство», 1994. – 140 с.; *Чубач 2003* – Чубач Г. Озвучена печаль: поезії / Ганна Чубач. – К.: Університетське видавництво «Пульсари», 2003. –212 с.; іл.; *Енциклопедія 2002* – Енциклопедія символів, знаків, емблем. – М.: ООО «Астрель»; ООО «Миф», 2002. – 556 с.; ил.

В статтє исследован стихотворный цикл Анны Чубач «Жемчужины Эгейского моря» с целью выяснения особенностей создания поэтессой картины окружающего мира. Доказано, что в текстуальном пространстве поэзии Чубач наблюдается художественное моделирование универсального космоса через народно-украинский миф. Автору стихотворений удалось глобализировать украинский жизненный мир, разложить его на систему алгоритмизированных культурных кодов. Основными элементами миротворения в поэзии Анны Чубач выступают Земля, Огонь, Вода и Воздух.

Ключевые слова: народно-украинский миф, мифологическая система, мифопространство, ремифологизация, образная система, лирическая героиня, концепт, метафора, символика, хронотоп.

Іванна Луцишин, аспір. (Тернопіль)

УДК 821. 161. 2-31

ББК 83.3 (4 УКР)

Нараторіальна точка зору в повісті Володимира Винниченка «На той бік»

У статті проаналізовано особливості нараторіальної точки зору у повісті В. Винниченка «На той бік»; виокремлено її особливості в перцептивному та фразеологічному планах; з'ясовано міру присутності наратора в тексті.

Ключові слова: наратор, точка зору, іронічний модус, персонаж.

В статтє проанализированы особенности нарраторальной точки зрения в повести В. Винниченко «На ту сторону»; выделены ее особенности в перцептивном и фразеологическом планах; выяснена мера присутствия наратора в тексте.

Ключевые слова: нарратор, точка зрения, иронический модус, персонаж.